

JAARGANG 137
MAART 2021 • NR 2917

DE OUD-KATHOLIEK

TIJDSCHRIFT VOOR DE OUD-KATHOLIEKE KERK VAN NEDERLAND

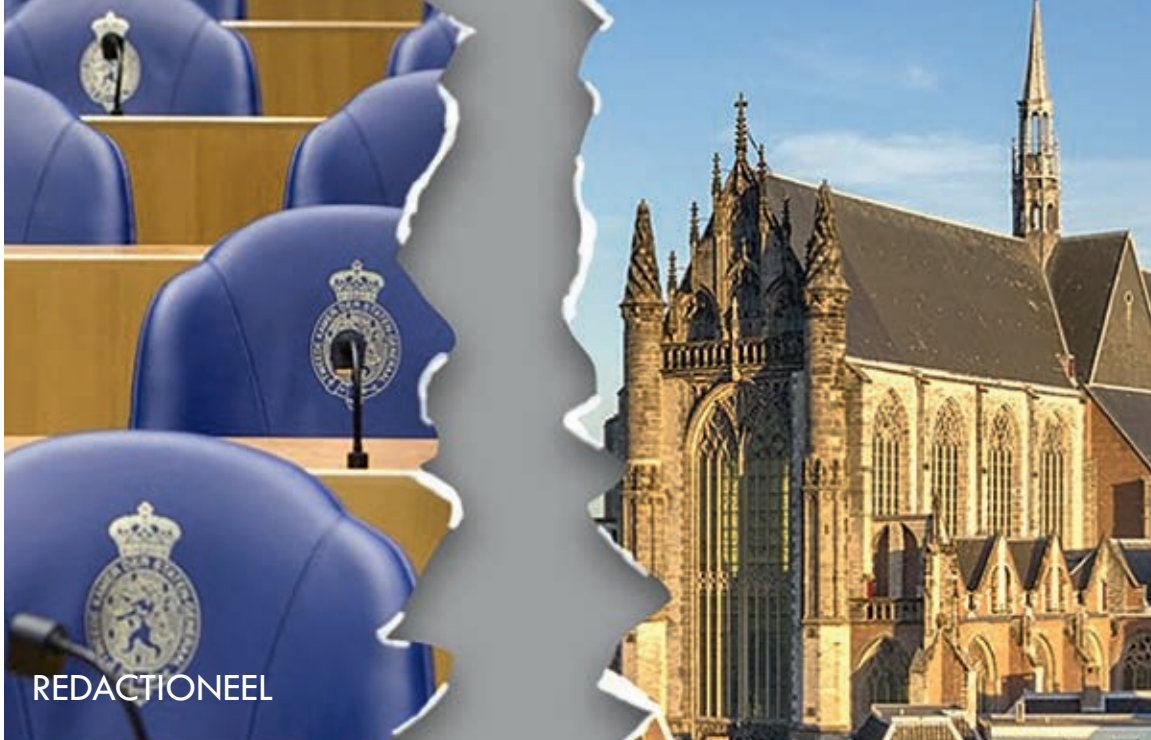

- 3 COLUMN 'RADICAAL'
FRANS BOSSINK
- 4 OUD-KATHOLIEKE STEMMEN
VIJF POLITIEKE VOORKEUREN
MARCO DERKS
- 8 KERK EN POLITIEK IN DE PAROCHIE
JURY SMIT
- 11 WAAR KOMT DE SCHEIDING TUSSEN KERK
EN STAAT VANDAAN?
DICK SCHOON
- 14 DE POLITIEK IN DE OUD-KATHOLIEK
ROBERT FREDE

EN VERDER

- 16 RECENSIE 'EEN AARTSBISSCHOP
AANGEKLAAGD IN ROME'
JURY SMIT
- 18 NA CORONA TERUG NAAR HET VIERENDE
NORMAAL?
IN GESPREK MET PASTOOR LEEN WIJKE
LYDIA JANSEN
- 20 DE HAAGSE PREEKSTOEL VAN JAN BAPTIST
XAVERY
DENNIS DE KOOL
- 23 EVEN VOORSTELLEN:
JANNEKE VAN DER VEER

Politiek en kerk

In de jaren tachtig was het niet saai in de kerk van mijn jeugd. “Geen politiek in de kerk!”, schreeuwde een kerkganger, en beende weg. De linkse kernwapenpreek werd de beroepsmilitair te veel. Hoe ging het er in die jaren aan toe in de Oud-Katholieke Kerk? Liepen ook hier de gemoederen hoog op, of vond men andere zaken belangrijker, zoals de vrijheid van geweten? Robert Frede zocht het uit voor de rubriek ‘Er was eens’.

Wat hebben kerk en politiek met elkaar te maken volgens oud-katholieke stemgerechtigden? En welke contacten met de burgerlijke gemeente streef je als pastoor na? Marco Derks interviewde vijf parochianen, Jury Smit sprak met drie priesters. Ondertussen vroegen wij als redactie ons hardop af: waarom meldde zich geen VVD’er of CDA’er op onze oproep om mee te werken aan een interview?

Nog ingewikkelder dan een gesprek over kerk en politiek is een debat over de scheiding van kerk en staat. Dick Schoon legt precies uit wat dat behelst. Via een paar eeuwen geschiedenis komt hij uit bij de coronamaatregelen die het kerkelijk leven beïnvloeden. Gaan we anders vieren ‘na corona’? Lydia Janssen sprak erover met Leen Wijker. Hij mag in zijn kerk preken vanaf een bijzondere preekstoel: ook daarover kunt u lezen. Verder vindt u een recensie van Dick Schoons laatste boek en een nieuwe column van Frans Bossink. Ook stelt Janneke van der Veer zich voor als de nieuwe communicatiecoördinator en eind-redacteur. Als redactie verheugen wij ons op de samenwerking.

NAMENS DE REDACTIE, MARIEKE RIDDER

Radicaal

Een ‘Plein van de scheiding van kerk en staat’ kent Nederland volgens mij niet. Frankrijk wel. Afgelopen zomer ontdekten we in Dijon de ‘Place de la Laïcité’, genoemd naar een wet uit 1905, die wederzijdse bemoeienis van kerk en staat in de ban deed. Daar was indertijd een groot antisemitisch schandaal aan voorafgegaan, waar de Rooms-Katholieke Kerk een onverkwikkelijke rol in had gespeeld. Deze wet onderstreepte onder meer de principiële gelijkheid van álle burgers zonder onderscheid naar geloof of overtuiging. Zoals in Nederland in artikel 1 van de Grondwet is vastgelegd.

Wij lezers van *De Oud-Katholiek* zijn merendeels gelovige burgers van Nederland, voor wie dat gelijkheidsprincipe vanzelfsprekend is. Maar wat betekent dat in de praktijk van ons leven?

Ik heb net een biografie gelezen van Dorothy Day (1897-1980), oprichter van het blad *The Catholic Worker* en de inspirerende kracht achter tientallen ‘huizen van gastvrijheid’ in de Verenigde Staten en daarbuiten – zo ook het Jeannette Noëlhuis in Amsterdam Zuidoost. Dorothy was zeer betrokken bij de Amerikaanse arbeidersbeweging in het begin van de vorige eeuw. In diezelfde tijd bracht haar religieuze antenne haar ertoe katholiek te worden, ook al steunden de kerkleiders toen eerder de werkgevers en de stakingbrekende politie dan de ‘verworpenen der aarde’, in wie Dorothy nu juist het gelaat van Christus ontwaarde. Ziedaar haar strijd met kerk én staat.

De gelijkheid van alle burgers betekende in haar gelovige leven dat ‘we allemaal kinderen van God zijn’, geroepen om onverschrokken voor elkaars waardigheid in te staan. Als ze een stemadvies zou geven, zou ze zeggen: geef stem aan de stemlozen! Bergrede, ‘heb je vijand lief’ en ‘werken van barmhartigheid’ (Matteüs 25) blijken in haar leven realiseerbaar. Zo bood ze in de crisisjaren werklozen die uit hun huis gezet waren, een dak boven het hoofd, in vrijwillige armoede met hen samenlevend. En zo was ze in (koude) oorlogsjaren niet bang om vanwege haar protest tegen dienstplicht en atoombom de gevangenis in te gaan en daar dan ook nog andere gedetineerden te bemoedigen (“Ik zat gevangen en jij hebt me bezocht”). Burgerlijk ongehoorzaam, kerk-kritisch maar allereerst levend uit gebed probeerde ze als een soort religieuze anarchist dat te doen waarop wij meestal zitten te wachten tot een ánder het doet. Na haar dood zei vredesactivist pater Daniel Berrigan over Dorothy Day: “Zij leefde alsof de waarheid werkelijk waar is.”

Pas in het Koninkrijk van God mogen kerk en staat samenvallen. Tot die tijd zijn wij ertoe geroepen al iets van de waarheid waar te maken.

FRANS BOSSINK

1. Jim Forest, *Alles is genade. Een biografie van Dorothy Day*. Damon, 2020.

OUD-KATHOLIEKE STEMMEN

Vijf politieke voorkeuren

In maart vinden de verkiezingen voor de Tweede Kamer plaats. Op welke partijen stemmen oud-katholieken zoal? En welke rol speelt hun geloof daarbij? In het vorige nummer van De Oud-Katholiek en in de Facebook-groep van onze kerk plaatsten we in december vorig jaar een oproep. Uit een dozijn reacties kozen we vijf mensen uit voor een gesprek.

MARCO DERKS

In de eerste week van januari, nog voor de val van het kabinet en vlak voor de aanslag op het Capitool in Washington, heb ik een videogesprek met vier (gast)leden van onze kerk over hun politieke voorkeuren.

Marion Groenenboom-Bosman (62) is sinds een jaar of vijf lid van GroenLinks. Haar man Arie is campagneleider voor de lokale afdeling in Gouda. Deze maanden verricht ze “hand- en spandiensten” door flyers te vouwen, maar ze heeft ook een duidelijke visie. “Ik stem GroenLinks, omdat het een progressieve partij is. Ik hou van progressie, vooruitgang en daadkracht.” Haar werkervaring in het onderwijs en de jeugdhulpverlening speelt mee

in haar keuze: “Ik stem op Lisa Westerveld, omdat zij net als ik betrokken is bij jongeren. De kansen van jongeren dreigen ondergesneeuwd te raken. Jongeren worden te vaak als een last gezien, maar voor mij zijn ze de kracht van een volk.”

Een van die jongeren is **Kars Terlouw** (25). Ook hij woont in Gouda, waar hij werkt bij de politie. Hoewel hij nog maar vijfentwintig jaar is, is hij al zes jaar actief voor de ChristenUnie. Hij kiest bewust voor “een partij die dicht bij het politieke centrum staat.” Daarnaast spreekt de christelijk-sociale inspiratie van de partij hem aan, iets wat volgens hem bij het CDA te veel op de achtergrond is geraakt.

Marion Groenenboom-Bosman, 62 jaar, parochiaan in Gouda, gaat stemmen op Lisa Westerveld (GroenLinks #1).

“Goede bedoelingen kunnen voor bepaalde mensen heel zuur uitpakken.”

Esther van Straten (50) is al heel wat jaren actief voor de SP. Ze werkt als verzorgende en praktijkbegeleider in de thuiszorg en noemt zichzelf “een socialist in hart en nieren”. Wat houdt dat socialisme concreet in? “Het woord zegt het eigenlijk al: sociaal. En samen sterk staan.” Haar stem gaat naar Lilian Marijnissen. “Normaal zou ik gekozen hebben voor de eerste vrouw op de lijst, maar bij de SP is de nummer 1 al een vrouw.”

André Dijkshoorn (57) was jarenlang gemeenteraadslid en fractievoorzitter voor GroenLinks in Maassluis en daarna fractievoorzitter voor GroenLinks/PvdA in Leusden. Toch voelt hij zich nu een zwevende kiezer. “De Partij voor de Dieren is een serieuze optie, omdat zij focust op een van de belangrijkste issues, dierenrechten, en dat heeft natuurlijk ook alles met klimaatverandering te maken.”

Wim de Graaf (69) kon niet bij het groep-sinterview zijn, dus met hem sprak ik afzonderlijk. Hij is “een sociaaldemocraat in hart en nieren”. Al vele jaren stemt hij PvdA, omdat deze partij opkomt voor de zwakkeren in de samenleving. “De sterkste schouders moeten de zwaarste lasten dragen.” Toen ik hem op 7 januari belde, twijfelde hij nog tussen de toenmalige lijsttrekker, Lodewijk Asscher, en de nummer 2, Khadija Arib. Een van de redenen om niet ‘gewoon’ op de nummer 1 te stemmen: “Vrouwen zijn ondervertegenwoordigd in de politiek.” Als ambtenaar bij de afdeling communicatie van de gemeente Haarlemmermeer en later in Amsterdam werkte Wim vaak en met plezier onder vrouwelijke afdelingshoofden. Het zou het politieke klimaat goed doen als er meer vrouwen aan de macht kwamen: “Meer empathie, niet dat haantjesgedrag.” Een week later trad Asscher vanwege zijn rol in de toeslagenaffaire terug als lijsttrekker.

RECHTS Bij het maken van een keuze voor deze vijf mensen probeerden we een zo divers mogelijke selectie te maken wat betreft gender, woonplaats en vooral politieke voorkeur. Wat dat laatste betreft viel ons meteen iets op: onder de mensen die reageerden op onze oproep voor dit artikel, zat helaas niemand die zou gaan stemmen op een rechtse partij. Linkse partijen als GroenLinks, SP en PvdA werden genoemd en de ChristenUnie, die meer een middenpartij is. Maar waar zijn rechtse partijen als de VVD, de PVV of Forum voor Democratie? Esther geeft aan in het verleden een tijd lang PVV gestemd te hebben. “Uit protest. Ik was zo klaar met al die mensen die het achterwerk al zo lang in het pluuche hadden.” Later in het gesprek blijkt dat er nog iets anders speelde. In 2006 had de SP een grote verkiezingsoverwinning behaald. In de campagne hadden ze onder meer gepleit voor loonsverhoging voor personeel in de thuiszorg. Maar die bleef uit. Esther, die zelf in de thuiszorg werkt, voelde zich bedrogen. Als ze binnen de kerk vertelt over haar eerdere

stem op de PVV, dan wordt Esther naar eigen zeggen daarop aan-gekeken. Ook André heeft wel eens meegemaakt dat een pastoor afwijzend reageerde toen iemand vertelde op de PVV te stemmen. De preken die Kars en Marion horen zijn vaak sociaal-progressief. Zij kunnen zich daar persoonlijk wel in vinden. Maar Kars herkent het dilemma wel: “Je wilt als kerk progressief én inclusief zijn.” Hoewel hij actief is geweest voor linkse partijen, hoopt André dat er ook “een fatsoenlijk rechtse partij” komt. Misschien stemt hij op JA21, de nieuwe partij van Annabel Nanninga en Joost Eerdmans, die beiden vorig najaar uit Forum voor Democratie stapten. Maar eigenlijk is hij er niet zo zeker van dat zij zo fatsoenlijk zijn als ze zeggen te zijn. “Nanninga heeft ooit gesproken over vluchtelingen als ‘dobbernegers’. Nou, dat vind ik niet fatsoenlijk rechts, dat vind ik zeer racistisch dus daar houd ik me verre van.”

Kars Terlouw, 25 jaar, parochiaan in Gouda (gastlid), gaat stemmen op de ChristenUnie.

“De VVD houdt met alle macht tegen dat er meer vluchtelingenkinderen van de Griekse eilanden naar Nederland komen. Ik vind dat vreselijk.”

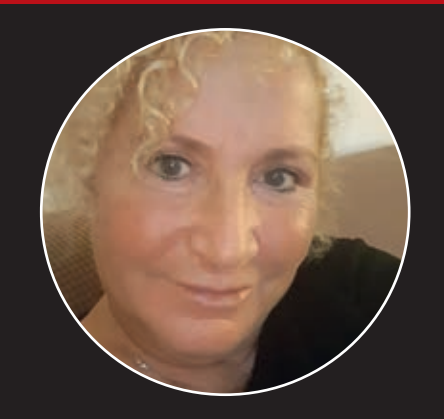
Forum voor Democratie is volgens hem “gigantisch mislukt” en “de PVV is gewoon één persoon die daar al tien jaar de macht heeft en ook de meest absurde dingen zegt. De VVD is wel een fatsoenlijk rechtse partij, maar dat is een liberale partij en als ik ergens een hekel aan heb, dan is dat het liberalisme.”

GOEDE BEDOELINGEN Kars groeide op in een reformatorisch milieu. Een van de redenen waarom hij oud-katholiek is geworden, is het positievere mensbeeld. Dat speelt voor hem ook mee in zijn visie op politiek. “Politici moeten moeilijke keuzes maken. Natuurlijk zijn zij feilbare mensen net als iedereen. En er zullen vast ook politici zijn die keuzes maken die ethisch onverantwoord zijn. Maar ik wil er altijd van uitgaan dat zij knokken voor wat in hun ogen goed is. Ik weet dat dat soms een beetje naïef is, maar ik denk dat het goed is om daarvan uit te gaan.”

“En dat vind jij ook van Geert Wilders?”, vraagt André. “Nou, ik heb zeker bij bepaalde politici wel mijn twijfels,” reageert Kars als een waar politicus, “maar de meerderheid werkt vanuit een bepaalde grondslag.” “En Thierry Baudet dan?” André probeert Kars uit de tent te lokken, en met succes. “Nou, ik denk dat Baudet wel degelijk goede intenties heeft, maar ik denk dat hij een geestelijke stoornis heeft. Dat klinkt misschien een beetje stom, maar hij komt op mij heel narcistisch over.”

“Over goede bedoelingen ben ik altijd een beetje cynisch,” zegt Marion. “Goede bedoelingen kunnen voor bepaalde mensen toch heel zuur uitpakken. Ik zoek naar politici die het voor zoveel mogelijk mensen goed willen doen. Bij de VVD heb ik bijvoorbeeld al die jaren maar weinig sociale bewogenheid gezien. Dan heb ik meer met Geert Wilders, die een aantal dingen goed signaleert en dat op een slimme manier voor het voetlicht brengt. Hij laat zien hoeveel gevoel van onmacht en wantrouwen er is bij veel mensen in de samenleving, die al jaren het pispaaftje zijn.” Volgens haar slagen partijen als

Esther van Straten, 50 jaar, parochiaan in Den Haag, gaat stemmen op Lilian Marijnissen (SP #1).

“Ik stem principieel op een partij die niet de C in de naam heeft zitten.”

de SP maar ook haar eigen GroenLinks er onvoldoende in om de problemen van die mensen aan te pakken, waardoor zovelen van hen op de PVV stemmen.

Ook André gaat de kloof tussen kansrijk en kansarm aan het hart. Hij wijst op het grote tekort aan sociale huurwoningen en haalt een recent rapport aan over het groeiende aantal laaggeletterde Nederlanders. Of een concreet voorbeeld uit de alledaagse ervaring: “Ik zit op dit moment op een pakketje te wachten. Je wilt niet weten onder wat voor omstandigheden pakketbezorgers moeten werken.” Dat dit soort problemen al zo lang speelt, verklaart misschien waarom André nog niet weet welke partij deze problemen echt zal weten aan te pakken. Wim denkt dat de idealen van een politicus of partij makkelijk ondergesneeuwd raken onder eigenbelang of partijbelang. “Zeker in de aanloop naar de verkiezingen.”

MET OF ZONDER C? Veel buitenstaanders denken dat christenen per definitie op een

christelijke partij stemmen. Dat er veel meer variatie is, is inmiddels wel duidelijk. Maar welke rol speelt het geloof of de verbondenheid aan de Oud-Katholieke Kerk in de keuze voor een politieke partij of kandidaat? Kiest men bewust voor een christelijke partij of kandidaat, of juist bewust niet? Esther: “Ik stem principieel op een partij die niet de C in de naam heeft zitten. Zulke partijen regeren met de Bijbel in de hand. Maar ik vind dat het fatsoen van binnenuit moet komen, niet altijd alleen maar gekoppeld aan de Bijbel. Kerk en staat moeten gescheiden blijven.” Het principe van de scheiding van *kerk en staat* is echter wat anders dan de opvatting dat *geloof en politiek* gescheiden zouden moeten blijven. Met die opvatting is Kars het niet eens. Hij is actief binnen de ChristenUnie, waar geloof en politiek niet gescheiden worden. Hij ervaart de sfeer binnen die partij als gemoedelijk: “Men gaat vaak op een redelijk christelijke manier met elkaar om door geduld met elkaar te hebben en elkaar te laten uitpraten. Maar hoe dat bij andere partijen zit weet ik natuurlijk niet.”

André heeft zo zijn twijfels bij het fenomeen christelijke partij. “Volgens de SGP is de Europese Unie het werk van de duivel, terwijl de ChristenUnie toch positiever over de EU denkt. Is God dan schizofreen? Want beide partijen spreken namens de Heer.” Hij benadrukt dat het menselijke interpretaties zijn en dat je die niet zomaar christelijk kunt noemen. Hoewel hij zelden op een christelijke partij stemt, gaat zijn voorkeur wel altijd uit naar een christelijke kandidaat. “Je hebt toch een gedeelde referentie.” Kars beaamt dat elk van de drie christelijke partijen (SGP, ChristenUnie en CDA) een eigen interpretatie geeft van Bijbel en traditie. Volgens hem baseert de ChristenUnie haar visie niet direct op de Bijbel, maar interpreteert ze de Bijbel vanuit de christelijk-sociale leer.

“We moeten als christenen omzien naar de zwakkeren in de samenleving,” zegt Wim. “Mensen voeden, mensen kleden.” Het zijn echo’s van de

zogenoeten “werken van barmhartigheid” waar Jezus over spreekt (Matteüs 25). Dat deed Wim na zijn pensioen als vrijwilliger bij de voedselbank. Maar een christelijke partij hoeft voor hem niet. “Het is een taak voor ieder weldenkend mens om op te komen voor de zwakken.” Voor Marion is het behoud van de schepping een centraal thema. Als kind was ze al veel met de natuur bezig. Op haar vijftiende kwam ze tot geloof. Ze ging die natuur zien als door God geschapen. Toen vond ze het helemaal schokkend om te zien hoe mensen met de schepping omgaan. “Willen we voor volgende generaties nog iets redden, dan moeten we daar met elkaar heel hard aan werken.” De urgentie is hoog. Dus stemt ze op een partij met een duurzame agenda én een reële kans om mee te regeren.

GEWETENSVRAAG Een partij of kandidaat vinden waarmee of met wie je het voor honderd procent eens bent, is onmogelijk. Tenzij je zelf kandidaat bent natuurlijk. Heeft de partij van

Wim de Graaf, 69 jaar, parochiaan in Haarlem, gaat stemmen op Lilianne Ploumen (PvdA #1).

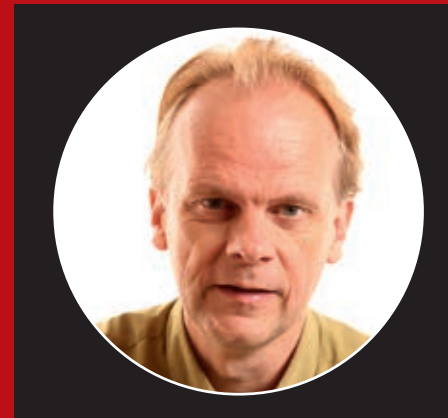

“We moeten als christenen omzien naar de zwakkeren in de samenleving.”

je voorkeur ook bepaalde visies waar je moeite mee hebt? Of maakt ze politieke keuzes die je onverstandig vindt? Tot tweemaal toe wordt “kandidaat nummer 9” op de lijst van GroenLinks genoemd, maar niemand kan op haar naam komen. Het gaat om Kauthar Bouchallikht, een jonge klimaatactiviste, publiciste en moslima. Vorig najaar ontstond ophef vanwege haar vermeende banden met de Moslimbroederschap. “Als je zo iemand in je partij hebt, dan haak ik af,” zegt André. GroenLinks-lid Marion is ook niet blij met Bouchallikht. Toch zal ze op GroenLinks blijven stemmen: “In de praktijk moeten we zien hoe het uitpakt met die banden met de Moslimbroederschap.” André is afgelopen jaren meerdere keren teleurgesteld geweest in de PvdA. Bijvoorbeeld toen ze Tunahan Kuzu en Selçuk Öztürk op hun lijst zetten. Deze Turks-Nederlandse politici kwamen in 2012 voor de PvdA in de Tweede Kamer, maar stapten in 2014 uit de partij om als groep Kuzu/Öztürk door te gaan en enkele jaren later de partij Denk op te richten. André vindt het prima als de PvdA moslims op de lijst zet, maar ze had beter moeten kijken uit welke hoek Kuzu en Öztürk kwamen. Daarnaast vindt hij dat de PvdA haar idealen veel te makkelijk opgeeft om mee te kunnen regeren.

Dat laatste vindt Wim iets te makkelijk. “Geen enkele partij heeft zoveel stemmen dat ze alleen kan regeren. Je moet een coalitie vormen en dan moet je water bij de wijn doen.” Ik vraag hem wat hij vindt van de rol van voormalig minister van Sociale Zaken, Lodewijk Asscher, in de toeslagenaffaire. Want daarin zijn heel veel zwakkeren in de samenleving de dupe geworden van het handelen van de overheid. Het blijkt een tweede reden te zijn waarom Wim nog twijfelt. Toch heeft hij Asscher niet afgeschreven: “Asscher heeft publiekelijk excuses gemaakt. Dat hebben andere verantwoordelijken, zoals Wiebes en Rutte, niet gedaan.” Een week later treedt Asscher terug

André Dijkshoorn, 57 jaar, parochiaan in Amersfoort, is momenteel een zwevende kiezer en twijfelt tussen PvdA, PvdD en JA21.

“Als ik ergens een hekel aan heb dan is dat het liberalisme.”

als lijsttrekker, de week daarna volgt Lilianne Ploumen hem op. Nu de lijsttrekker een vrouw is, hoeft Wim niet meer te twijfelen op welke kandidaat hij stemmen zal.

Kars zit op dit moment, net als veel ChristenUnie-stemmers, met de vluchtelingenkwestie in zijn maag. “De VVD houdt met alle macht tegen dat er meer vluchtelingenkinderen van de Griekse eilanden naar Nederland komen. Ik vind dat vreselijk. Ik weet dat mijn partij er achter de schermen van alles aan doet om daar beweging in te krijgen.” Moet de partij hierom het kabinet laten vallen? Hij stelt zichzelf hardop de vraag, maar geeft geen eenduidig antwoord. Daarnaast is er volgens hem binnen de ChristenUnie nog “een wereld te winnen op het terrein van seksuele diversiteit”. Hij vindt dat de partij afgelopen tien jaar een aantal belangrijke stappen voorwaarts heeft gezet. Zijn hoop vestigt hij op de nieuwe generatie, waartoe hij dus ook zelf behoort. “Maar de partij spreekt ook veel

migrantenchristenen aan. En die zijn vaak – niet altijd, maar vaak – ethisch conservatief, ook als het gaat over seksuele diversiteit.”

TERUGBLIK Ondanks enige waardering die sommigen uiten voor de PVV of JA21, stemmen alle vijf geïnterviewden waarschijnlijk op een partij links van het politieke midden. Dat zien we ook terug in de thema's die zij aansneden. Centraal stond de kloof tussen kansrijke en kansarme mensen. Bij kansarmen dachten zij onder meer aan jongeren, laaggeletterden en vluchtelingen of meer in het algemeen aan mensen die weinig te besteden hebben. Geen van hen sprak expliciet over de sociale achterstelling van niet-witte Nederlanders – racisme bij de overheid en in de samenleving bleef nagenoeg onbesproken. Er zullen in de Oud-Katholieke Kerk van Nederland vast ook mensen zijn die op bijvoorbeeld D66, de VVD of Forum voor Democratie stemmen. Hoe zouden zij denken over de kloof tussen kansarme en kansrijke mensen in de samenleving? Welke oplossingen zouden zij voorstellen en welke rol zouden zij weggelegd zien voor de overheid? Hopelijk vinden gesprekken tussen parochianen met verschillende politieke voorkeuren al her en der plaats. Hopelijk kunnen die gesprekken over enige tijd ook weer face-to-face gevoerd worden. En wanneer we als christenen spreken over de rol van de landelijke politiek en de overheid, dan komt hopelijk vanzelf de vraag op waar wij als kerk een taak voor onszelf weggelegd zien. ●

KERK EN POLITIEK IN DE PAROCHIE

Alkmaar, Culemborg, Eindhoven, Middelburg. Dit rijtje lijkt het resultaat van een spelletje ezeltje-prik op de Nederlandse landkaart. Maar de oud-katholieke aanwezigheid daar biedt raakvlakken. En dan ineens ontstaat een boeiend palet van mogelijke manieren van omgang tussen kerk en politiek.

JURY SMIT

Culemborg lijkt een klassieke parochie binnen een overzichtelijk stadje. **Frank Duivenvoorde** is er nu vijf jaar pastoor. “Toen ik kwam leek de parochie wat geïsoleerd te staan, zonder plaatselijk netwerk. Ik probeerde dan ook eerst zicht te krijgen op de sociale kaart van de stad. Ik zocht contact met de Raad van Kerken en vooral de politieke partijen. Die laatste leken geen idee van ons bestaan te hebben, dus heb ik ze elk apart uitgenodigd voor een kennismakingsgesprek. Het duurde even, vanwege de agenda's, maar vrijwel alle lokale politieke partijen zijn nu langs geweest. Zo konden we vertellen wie we zijn, vooroordelen – naar ons en de kerk in het algemeen – wegnemen, en onze gasten erop wijzen dat de levensbeschouwelijke kaart hier net zo pluriform is als de politieke kaart. We

merkten namelijk dat veel mensen 'kerk' zien als een grote pot nat – net als de religies – en dat mogelijke vooroordelen als 'godsdienst veroorzaakt enkel verdeeldheid en geweld', zo makkelijk kunnen overslaan naar ons. Ook probeerden we te laten zien dat niet alle kerken homofoob, vrouwvijandig of onverdraagzaam zijn naar andersdenkenden. En dat er naast misbruik – dat samenlevingsbreed voorkomt – ook heel veel goeds gebeurd is en gebeurt in de kerk. Naast onze missie van nuance stelden we in 2016 en in 2018 de kerk open als podium voor verkiezingsdebatten. Dat willen we na corona ook gaan doen voor lezingen, concerten of andere publieke debatten.” “Nuance zoeken we ook in het politieke debat, zeker waar christelijke thema's een eigen lading kunnen krijgen. Een risico is dat partijen

je gaan zien als een natuurlijke bondgenoot. Daarin zijn we terughoudend: er is tenslotte scheiding tussen kerk en staat. Maar je kunt als kerk niet om thema's heen als klimaatbeheersing, duurzaamheid, mantelzorg of de vluchtelingen crisis. En dan kun je juist door die scheiding als betrouwbare gesprekspartner vrijuit spreken en misschien een luis zijn in de pels van de politiek.”

Alkmaar heeft weer zijn eigen schaal en dynamiek. De contacten met de gemeente zijn hier voornamelijk niet-politiek en lopen via de Raad van Kerken, zo vertelt pastoor **Erna Peijnenburg**. “Maar ik merk wel dat de gemeente positieve belangstelling heeft voor de rol die de kerken kunnen spelen. Haar kerkenvisie ziet bijvoorbeeld de gebouwen als oorden van rust,

bezinning en samenkomst. We denken ook na over ons eigen kerkgebouw. Gebouwen als het onze zijn vaak groot en staan de hele week leeg. Bij maatschappelijk gebruik doe je iets voor de gemeenschap. Voor ons kan het weer voor huuropbrengsten maar vooral voor contact met mensen zorgen.” De belangstelling van de gemeente Alkmaar gaat verder dan alleen maar 'de stenen'. Peijnenburg: “Zo hadden de gezamenlijk kerken bijvoorbeeld contact met de burgemeester over de rol die ze zouden kunnen spelen bij de opvang van mensen na calamiteiten die met veel leed gepaard kunnen gaan, zoals grote branden of ontploffingen.” Zo'n vraag valt bij de parochie in goede aarde, want een maatschappelijke rol is belangrijk: “We willen een plaats zijn van toevlucht, troost, sociale initia-

Juist door de scheiding van kerk en staat kan de kerk een luis in de pels zijn

Wij willen
een plaats
zijn waar
mensen
terecht-
kunnen

tieven, een plaats waar mensen terechtkunnen, ook voor een kopje koffie. Daarnaast vinden we maatschappelijke thema's als klimaatverandering, zorg voor vluchtelingen of de pandemie belangrijk. Zelf waren we via de inzet van vrijwilligers bijvoorbeeld betrokken bij taalonderwijs, en de gezamenlijke kerken hier hebben een paar jaar lang 'freedomhouses' voor vluchtelingen ter beschikking gesteld. Dat is helaas weer opgehouden. Aan zulke dingen besteed ik ook aandacht in de verkondiging. Maar ik ben wat terughoudend als het politiek gaat geworden. Natuurlijk, het democratisch proces is heel belangrijk, maar beslissen daarover moet je op persoonlijk niveau. Een premisse daarbij is de zorg voor mensen die aan de macht ten onder dreigen te gaan. De Bijbel is bepaald niet dubbelzinnig als het gaat om de zwakkeren."

BEKEND EN ONBEKEND De parochie van Eindhoven en de statie van Middelburg lijken extremen. Aan de ene kant staat een metro-pool met een parochie waar oud-katholieken uit heel Brabant en Limburg kerken, met aan de andere kant het wat kleinere **Middelburg**

met zijn statie. Dat heeft zo zijn gevolgen, vertelt **Wim van den Berg**, pastoor op beide plekken. "In Eindhoven gaan de contacten met gemeente en politiek vaak wat lastiger. Dat komt door onbekendheid, maar ook doordat veel van onze parochianen van buiten de stad komen, waardoor er niet echt een binding is. De contacten werden even wat intensiever toen een Amsterdamse oud-katholiek hier tijdelijk wethouder was. Maar we blijven vrij klein, en de gemeente lijkt niet zo veel behoefte te hebben aan veelvuldig contact." In Middelburg huist een actieve statie in een gebied met veel minder inwoners. "Hier hebben

we via de Raad van Kerken wel contact met de gemeente, zij het als een de vele kerkgenootschappen. Ik ben hier nog niet zo lang, maar mijn indruk is dat ik dichterbij het maatschappelijke leven kom. Ik zie dat men elkaar meer kent en spreekt." Van een totaal andere orde zijn weer zijn vroegere ervaringen als rooms-katholiek pastoor in het Limburgse Eijsden. "Daar was toen meer sprake van een roomse volkskerk met contact met de politiek, maar dat lijkt nu ook wel wat voorbij. Ik ben nog wel steeds bevriend met de toenmalige burgemeester." Hoe ziet hij de maatschappelijke rol van onze kerk? "Wij zijn niet bepalend. We zijn meer een aspect, een kleur in het palet." Maar wel een kleur met een relevante boodschap: "We bewegen misschien meer mee met de gemaakte politieke keuzes, maar steeds vanuit een grote nadruk op het eigen geweten. We proberen te begrijpen wat we geloven om van daaruit dingen aan te reiken die bij die keuzes kunnen helpen. En dan gaat het vooral om vragen te durven stellen zonder direct antwoorden te geven bij maatschappelijke problemen." ●

Wij zijn slechts
één kleur in het palet

GESCHEIDEN VERBONDEN

Waar komt de scheiding van kerk en staat vandaan?

De intocht van Napoleon te Amsterdam, 9 oktober 1811.

beschermers van het algemeen belang. Om te begrijpen hoe nieuw en bijzonder deze regeling was, moeten we nog wat verder terug in de tijd. We zien dan dat de scheiding van kerk en staat een afspraak was waarmee de geloofsgemeenschappen elkaar respecteerden.

KERK EN OVERHEID MET ELKAAR VERWEVEN

Anders dan in onze tijd, waarin de meerderheid van de bevolking niet bij een kerk is aangesloten, was dat in eerdere eeuwen niet zo. De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden (1559-1795) was geen gecentraliseerde staat met een grondwet, zoals het tegenwoordige Nederland, maar een federatie van relatief onafhankelijke provincies met eigen besturen en rechtspraak. De godsdienst vormde het fundament en de bloedsomloop van de samenleving. Waar een mens vandaan kwam, waar hij na zijn dood heenging en wat hij in de tussentijd moest doen, werd godsdienstig verwoord en geduid. Ook wat men als bestuur of overheid zag, duidde men in termen van geloof. Er was weliswaar vrijheid van godsdienst, maar de gereformeerde godsdienst gold als de geprivilegieerde kerk. Haar gebouwen en ambtsdragers werden uit algemene middelen bekostigd. De invloed van predikanten was plaatselijk soms groot, maar de gereformeerde kerk werd nooit staatskerk en de Republiek gold als toonbeeld van religieuze tolerantie. Minderheden als doopsgezinden en katholieken konden zich binnen bepaalde grenzen en met betaling van belastingen redelijk vrij organiseren. Buitenlandse vrienden of vervolgende

De afgelopen maanden hielden sommige kerken fysieke zondagse vieringen, ondanks de strikte coronamaatregelen van de overheid. De vermeende uitzonderingspositie van kerken leidde vaak tot ophef in politiek en media. We hebben hier te maken met de scheiding van kerk en staat. Waar komt die vandaan? Wat houdt die in? En kent die ook grenzen?

KERKGENOOTSCHAPPEN Anno 2021 zijn geloofsovertuigingen, inclusief jodendom en islam, in Nederland georganiseerd in kerkgenootschappen. Deze overzichtelijke organisatie gaat terug op de Wet op de Kerkgenootschappen uit 1853, die op zijn beurt mogelijk was geworden door de Grondwet van Thorbecke uit 1848. In die Grondwet werden kerken vrijgelaten in hun belijden, 'behoudens de bescherming der maatschappij en harer leden tegen de overtreding der strafwet'. Kerken waren vrij om te denken en doen wat ze wilden, zolang ze daarmee niet ingingen tegen het algemeen belang en de openbare orde niet in gevaar brachten. De overheid stelde zich hiermee op als behoeder en

DICK SCHOON

gelovigen vonden in de Republiek onderdak en de Hollandse boekenproductie voorzag in een Europese behoefte.

VRIJHEID VAN GODSDIENST De oude Republiek ging met de inval van de Fransen in 1795 ten onder. In de nieuwe Nationale Vergadering deed een katholieke afgevaardigde in 1796 het voorstel ‘te decreteren, dat, daar de Godsdienst thans is afgescheiden van den Staat, er in dit vrije Nederland geene heerschende Godsdienst meer zal zijn.’ Geen heersende godsdienst meer, maar wat dan wel? Want hoe kunnen mensen die hun ziel en zaligheid aan de leer en praktijk van een bepaalde godsdienst ontleen, andere godsdiensten als net zo belangrijk of gelijkwaardig erkennen? Protestanten hadden toch niet tachtig jaar tegen katholieken gevochten om vervolgens te constateren dat het niet zo veel uitmaakte welke godsdienst je aanhing? Hoe kon je een katholiek, die in geloofszaken gehoorzaam was aan een buitenlandse vorst, de paus van Rome, als betrouwbare landgenoot zien? Het idee van gelijkberechtiging was mooi, maar de uitwerking bleek lastig en zou ook om financiële redenen nog decennia op zich laten wachten. Terwijl de economie door de Franse bezetting ongeveer stil kwam te liggen, moest de staat nu immers ook naast de predikanten pastoors en ambtsdragers van andere kerken financieren. Oude kerkgebouwen moest hij herverdelen en voor wie bij die herverdeling buiten de boot vielen, moest hij nieuwe kerken laten bouwen.

OVERHEIDSBEMOEIENIS Al gauw ging de overheid zich intensiever met de kerken bemoeien. In de staatsregelingen uit 1798, 1801 en 1805 stond alleen nog dat de overheid de kerken moest beschermen. Maar in die van 1806 werd hieraan toegevoegd dat die bescherming ook betrekking had op de organisatie van de

Zicht op de markt met het Stadhuis en de Grote Kerk in Delft. (TU Delft Beeldbank van Delft)

godsdiensten, en dat raakte de *inhoud* van de geloofsuitoefening. Zo deden de eerste koningen pogingen om verwante kerkgenootschappen te laten fuseren om aldus op kerkgebouwen en voorgangers te kunnen bezuinigen. Dat lukte maar op zeer beperkte schaal. Onder Lodewijk Napoleon kwam de hereniging tot stand van twee voorheen gescheiden groeperingen joden. Onder Willem I verenigden lutherse groeperingen zich in de ene Evangelisch-Lutherse Kerk. Maar de afkondiging van het Algemeen Reglement voor de Nederlandse Hervormde Kerk (voorheen de bevoorrechte gereformeerde) in 1816 stuitte op protesten uit de classes. De klassieke kerkleer stond niet toe dat een centrale organisatie of overkoepelende synode zeggenschap over plaatselijke kerken zou hebben. Het Reglement werd weliswaar ingevoerd, maar bleef omstreden. De gedwongen fusie van katholieken van de bisschoppelijke Cleresie (de latere oud-katholieken) met die van de pausgezinde Hollandse Zending (de latere rooms-katholieken) mislukte vanwege principiële bezwaren van beide kanten. De Cleresie kon de door Rome uitgevaardigde anti-jansenistische documenten niet aanvaarden, terwijl Rome de verkiezing van bisschoppen niet aan de lokale kerk wilde overlaten. Pas nadat het nieuwe Nederland na de scheiding met België op orde was en de welvaart door industrialisering en de systematische uitbuiting van de koloniën toenam, kon de overheid daadwerkelijk uitvoering geven aan de gelijkberechtiging van de kerken. Zo kwamen de Grondwet van 1848 en de Wet op de Kerkgenootschappen van 1853 tot stand.

VERZUIJING Onder de beschermende koepel van de neutrale overheid organiseerden de verschillende kerken zich. Zo ontstond de verzuilde samenleving, die Nederland tot in de jaren zestig van de vorige eeuw kenmerkte. Er werden christelijke politieke partijen opgericht, die in wisselende coalities regeringen vormden

en de kerken actief beschermden tegen aanvallen van vrijdenkers en communisten. Tussen 1901 en 1945 was er vrijwel steeds een christelijke minister-president. In 1917 behaalden de kerken een belangrijke overwinning met de wijziging van de Grondwet, waarbij voorzien werd in de gelijkberechtiging van openbaar en bijzonder onderwijs.

NAAR EEN SECULIER NEDERLAND Met de ontkerkelijking in de decennia na de Tweede Wereldoorlog verloren de christelijke politieke partijen hun traditionele aanhang en invloed ten gunste van de socialistische, liberale en ook pragmatisch-populistische partijen zonder duidelijke ideologische basis. Internationaal stelde de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens in 1948 ‘godsdienst’ al op één lijn met ‘overtuiging’ en werd het recht erkend om van godsdienst of overtuiging te veranderen. In ons land vond dit zijn weerklank in de herziene Grondwet van 1983. Hierin werden de vrijheid van godsdienst

Ook de overheid moet haar seculiere normen en waarden niet aan mensen opleggen

en levensovertuiging en de afwijzing van discriminatie onder meer vanwege religie vastgelegd. De Grondwet ging niet langer in op onderwerpen die bij gewone wet konden worden geregeld, zoals het houden van kerkdiensten binnen of buiten gebouwen, de relaties met buitenlandse kerkleiders en de regeling van traktementen of pensioenen. De mogelijkheid tot inperking van de vrijheid van godsdienst werd verruimd. Vroeger kon die vrijheid alleen worden ingeperkt door ‘overtreding van de strafwet’. Nu kon dat op basis van internationale verdragen ook ter ‘bescherming van de gezondheid, in het belang van het verkeer en ter bestrijding of voorkoming van

wanordelijkheden’ (art. 6 lid 2). In een latere uitwerking werd de exclusiviteit van kerken verruimd tot ‘kerkgenootschappen en genootschappen op geestelijke grondslag’. Tot deze laatste categorie werden onder andere organisaties van joden, moslims en hindoes aangeduid. Ook werd een eventuele rangorde in de verschillende grondrechten afgewezen ten gunste van de principiële gelijkwaardigheid.

EN NU? De tijd van de Republiek met de bevoorrechte gereformeerde godsdienst, en ook de negentiende eeuw met kerken die elkaar onder een neutrale overheid in balans hielden, liggen ver achter ons. In onze geseculariseerde samenleving heeft de meerderheid van de mensen zich bevrijd van knellende kerkelijke structuren. Is daarmee de scheiding van kerk en staat niet ook achterhaald, zeker als kerken zich bij een crisis als de COVID-19 pandemie met een beroep op hun vrijheid niet menen te hoeven houden aan de algemene veiligheidsmaatregelen van de overheid? Ik merk dat ik voorzichtig ben met een stellig antwoord. Natuurlijk mogen kerken die vrijheid niet aanvoeren als argument om de algemene veiligheid in gevaar te brengen. Er moet opgetreden worden tegen haatzaiende oproerpredikers of discriminatie-goedpratende ultraorthodoxen, van welke richting dan ook. Maar in dat laatste zit ’t ’m precies. Want ook de overheid moet zich ervoor hoeden om haar zogenaamd seculiere waarden en normen als een dictaat aan mensen op te leggen en daarmee hun denken en doen – godsdienstig of niet – in te perken. Godsdiensten zijn een groot goed, want ze geven vorm aan wat mensen ten diepste beweegt, meestal op basis van een lange traditie van wijsheid en levenservaring. Als een seculiere overheid onder een noemer als ‘doe normaal of pleur op’ die rijkdom niet ziet, gedraagt zij zich als willekeurig welke religieuze fanaticus, die de medemens reduceert tot vijand of bedreiging van de bestaande orde en ontkent ze daarmee de fundamentele broeder- en zusterschap. ●

DE POLITIEK IN DE OUD-KATHOLIEK

ROBERT FREDE

Politiek in kerkelijke bladen – een heikel onderwerp zou je denken. Voor de oud-katholieke pers lijkt dat in ieder geval te gelden.

De grote kerken konden met hun zuilen een redelijk veelkleurig landschap van bladen in de lucht houden, mits er in deze publicaties maar niet al te ver werd afgeweken van de “grondvesten van de zuil”. Maar voor de oud-katholieken was het altijd een beetje schipperen. Het aantal kerkleden was ook niet zó groot dat het mogelijk was om bijvoorbeeld één vooruitstrevender en één behoudender blad te hebben om iedereen “binnen de boot” te houden. Politieke zaken werden bij voorkeur buiten *De Oud-Katholiek* gehouden, zo lijkt het als je oude jaargangen van het blad bestudeert. En dat was ook blijkbaar ook in de parochies zo. Politieke keuze was een zaak die thuis hoorde bij het gelovig gevormde geweten van de oud-katholieken, zo dacht men. Binnen de kerk en op de synodes werden dan ook maar weinig écht politieke discussies vanuit de actualiteit gevoerd.

UITGESPROKEN OPVATTINGEN Zéker, er waren altijd leden (en ook pastoors) met uitgesproken opvattingen. Maar buiten de oud-katholieke centra aan de kust leidde dat nooit tot eigen zetels in de gemeenteraad. Men probeerde

elkaar daar ook niet op af te rekenen. Zoals een zeer oude parochiane mij in mijn eerste parochie wel eens toevertrouwde: “Je kon bij ons naar de kerk gaan en tóch ook lid zijn van de Vooruit (een socialistische coöperatie; RF). Dat was toen best bijzonder.”

VERSHUIVING Eén van de weinige uitzonderingen op deze regel was eigenlijk dat aartsbisschop Rinkel in de jaren dertig de mening uitte dat het voor oud-katholieken beter was om hun kerklidmaatschap niet met dat van de NSB te combineren. Maar zoals gezegd komen onderwerpen met een duidelijk partijpolitiek karakter weinig voor in *De Oud-Katholiek*. Dat leidde soms tot vreemde verschijnselen: in de nummers uit de jaren dertig lezen we veelvuldig over het bloeiende opbouwwerk in de Duitse Oud-Katholieke Kerk, maar nauwelijks over de stevige Hitler-adoratie in de Katholisch Nationalkirchliche Bewegung die dat mogelijk maakte. Voor ons is dat nu bijna niet meer te begrijpen, te meer omdat er ook in onze kerk – ook in het episcopaat en de clerus – heldere kritische geluiden tegen dit gedachtegoed waren. In *De Oud-Katholiek* probeerde men het gladde ijs of de mijnenvelden van de grotere politieke kwesties te ontwijken.

In de jaren zeventig begint echter ook binnen de Oud-Katholieke Kerk het nodige te veranderen. Een scheiding tussen politiek denken en kerkelijke meelevenheid werd steeds minder

vanzelfsprekend of logisch gevonden. Net als de politieke voorkeur werd ook een kerklidmaatschap niet meer vanzelfsprekend voortgezet. Er klonk een roep om een helder, wellicht zelfs profetisch geluid. Zeker als het onderwerpen betrof die boven de klassieke partijpolitieke scheidslijnen stonden, zoals bijvoorbeeld het (kern)bewapeningsvraagstuk. Al in 1970 bereikt de synode het verzoek zich in een beleidsnota op het onderwerp oorlog

Men ontweek de mijnenvelden van de grotere politieke kwesties

en vrede te bezinnen. Het voorstel om het geheel in de parochies aan de orde te stellen, stuit op veel verzet. *De Oud-Katholiek* meldt in 1971 en 1972 dat het onderwerp in de parochies tot verdeeldheid leidt. Een te heet thema voor de kerk, zo blijkt. Er volgt een behoorlijke radiostilte rondom het onderwerp tot 1977. Dan komt het Interkerkelijk Vredesberaad (IKV), waarvan sinds de oprichting in 1966 ook de Oud-Katholieke Kerk van Nederland lid is, met een pakkende leuze: “Help de kernwapens de wereld uit, om te beginnen uit Nederland.” De oproep sluit aan bij de tijdsgeest en binnen enkele jaren ontstaan er honderden “vredesgroepen” in het hele land – en ook in onze

kerk – die opstaan tegen de kernbewapening. Honderdduizenden nemen begin jaren tachtig deel aan grote vredesmanifestaties. En de Oud-Katholieke Kerk staat midden in deze beweging. Maar Nederland zou Nederland niet zijn als er niet een georganiseerde tegenbeweging tot stand zou komen. Het Interkerkelijk Comité Tweezijdige Ontwapening (ICTO) verenigt de wat meer conservatieve krachten in het land. Het ICTO wil dat er pas tot ontwapening wordt overgegaan, als ook de communistische landen duidelijke en vooral controleerbare afspraken over de ontmanteling van hun eigen kernwapens zouden gaan maken. In 1981/1982 werden gesprekken gevoerd met de negen kerken die het IKV hadden opgericht: stonden zij wel achter de campagne die het IKV voerde en wilde intensiveren? *De Oud-Katholiek* doet in juli 1982 uitgebreid verslag van de uitspraken en beraadslagingen van de deelnemende kerken. Duidelijk is dat vooral de protestantse kerken in meerderheid het IKV steunen. Zij verwijzen ook naar eerdere uitspraken rondom de kernbewapening. De Rooms-Katholieke Bisschoppenconferentie

maakt duidelijk dat zij (uiteraard) geen van beide organisaties in politieke zin zullen ondersteunen. Van oud-katholieke zijde is op dat moment alleen de uitspraak beschikbaar dat de kerk niet een politieke pressiegroep moet worden.

ONTWAPENINGSDISCUSSIE Op 23 november 1982 moest de oud-katholieke synode zich uitspreken over de vraag of zij de IKV-campagne “Help de kernwapens de wereld uit” zou ondersteunen. Al in de Synodale Raad was er verdeeldheid geweest: Het ter discussie gestelde voorstel ter ondersteuning van het IKV kon niet rekenen op de instemming van de pastores Horstman en Spaans, die het te ver vonden gaan. Het werd een uiterst levendige synode, die van de voorzitter Jan van de Ven veel inlevingsvermogen en snel schakelen vergde. Uiteindelijk sprak de synode met 46 tegen 30 stemmen haar waardering uit voor het IKV,

Synodevoorzitter mr J.A. van de Ven

maar kon zij zich toch niet geheel en eenduidig met het ontwapeningsstandpunt verenigen. Helemaal duidelijk werd het toen het over het geld ging: met 36 tegen 34 stemmen werd besloten het op de begroting ter beschikking staande bedrag voor het vredeswerk geleidelijk te verdelen over het IKV én het ICTO. “De Ontwapeningsdiscussie van de synode verdient geen prijs voor moed”, vatte voorzitter Jan van de Ven de uitkomst samen. Dat gevoel bleef bij veel aanwezigen hangen. *De Oud-Katholiek* gaf ruimte aan een aantal briefschrijvers om hun teleurstelling over de beslissing van de synode en het verloop van de procedure te uiten. Daarna ebde het publieke debat in het blad weer weg. Veel oud-katholieken hielden aan dit debat geen goed gevoel over. Nog jaren later – toen de auteur lid van de synode werd – was dit proces een voorbeeld: als kerk moeten we “voorzichtig met de politiek omgaan”. Als het over daadwerkelijk controversiële onderwerpen gaat, kun je daaraan toevoegen. Want in discussies over de strijd tegen apartheid of voor de emancipatie van homoseksuelen leken we vrij snel op één lijn te zitten. ●

EEN ‘TRAGEDIE’ IN ROME

Recensie van *Een aartsbisschop aangeklaagd in Rome*

Begin maart 2020 verzamelde zich in de gemeentenzaal van de Amsterdamse parochie een gezelschap van pakweg vijftien mensen. Het coronavirus leek nog geen concrete dreiging, en doel was de voorbereiding van een reis naar Rome naar aanleiding van het boek van Dick Schoon: *Een aartsbisschop aangeklaagd in Rome*.

JURY SMIT

De reis, het zal niemand verbazen, werd al snel uitgesteld. Ook een studiedag moest sneuvelen vanwege de pandemie. Maar het boek wacht geduldig op betere tijden. Wie het boek bekijkt, begrijpt waarom het zich dat geduld wel kan veroorloven. Het is de neerslag van een jarenlange studie door Dick Schoon, bisschop van Haarlem en daarnaast historicus. Deze vond in het archief van de parochie in Amsterdam de schriftelijke nalatenschap van de priester Jacob Krijs (1673-1724), met daarin de dagboeken van diens reis naar Rome. Ze vormden een mooie aanvulling op de dagboeken dienaangaande van aartsbisschop Petrus Codde en zijn andere metgezel, Benedictus de Waal. Dat maakte een reconstructie van

Rome zoals Codde dat waarschijnlijk gezien heeft, geschilderd door tijdgenoot Caspar van Wittel (Gaspard Van Vitelli).

dag tot dag mogelijk van de reis van het drietal naar Rome, tussen 1700 en 1703, en daarmee van een conflict dat aan de basis zou liggen van het ontstaan, in 1720, van de “Rooms-Katholieke Kerk der Oud-Bisschoppelijke Cleresie”. Met dit lijvige boek heeft Schoon zo belangrijk historisch materiaal toegankelijk gemaakt. En passant bracht hij hiermee ook drie interessante egodocumenten, persoonlijke documenten uit het verleden, onder de aandacht.

WAAR GAAT DIT OVER? Waar ging dit conflict over? Over tegenstellingen in de Republiek tussen

ordegeestelijken en seculiere geestelijken, dus geestelijken die aan een bisschop verantwoording aflegden. En over het jansenisme, een eerder al door Rome veroordeelde interpretatie door de Yperse bisschop Cornelius Jansenius (1585-1638) van de genadeleer van Augustinus. Maar je krijgt de indruk dat het bij dat laatste meer ging om een aanleiding dan om dit inderdaad diepgaande theologische probleem. Voor Schoon is het woord ‘jansenisme’ in Coddes tijd al verworpen tot een “ingeburgerde scheldnaam”. Een soortgelijke functie zal het tot in de negentiende eeuw blijven vervullen in polemische geschriften van sommige rooms-katholieke auteurs. Misschien ging het op een dieper niveau dan ook wel over het centrale gezag van de kerk van Rome versus de oude middeleeuwse rechten van de kerk van Utrecht. Hoe dan ook, Petrus Codde, vanaf 1688 apostolisch vicaris van de katholieken in de Republiek en daarnaast titulair aartsbisschop van Sebastea, werd in 1700 naar de Eeuwige Stad ontboden om zich daar bij paus Clemens XI te verdedigen tegen de beschuldiging van datzelfde jansenisme. Het proces zou drie jaar gaan duren. Moderne rooms-katholieke historici omschrijven de gang van zaken als “betreurenswaardig”, Schoon zelf noemt het een “tragedie”. De uitkomst was dat Codde in 1702 werd geschorst en in 1704 afgezet. “Waar gáát dit over?”, nu een vaste kreet bij onbegrijpelijke conflicten, zal ook toen velen in de mond bestorven zijn geweest.

De lont was in Rome aangestoken. De bom zelf barstte, formeel gezien, in 1723, toen het Utrechtse kapittel Cornelis van Steenoven tot aartsbisschop van Utrecht benoemde en Rome die benoeming weigerde te erkennen. Gevolg was een splitsing, die tot vandaag de dag voortduurt, hoewel de verhoudingen vooral in de twintigste eeuw ingrijpend zijn verbeterd, zozeer dat het gezelschap dat zich begin 2020 verzamelde, een oecumenische karakter had, en dat lijkt geheel in de geest van het boek.

Codde 1710

Jacob Krijs

gebruik van egodocumenten soms leiden tot het uitknippen van sappige citaten om daarmee publicitair goede sier te maken. Schoon lijkt daar niet naar te talen. Daarmee toont hij respect voor een dialoog tussen twee innig verwante, maar soms ook heel verschillende kerkgenootschappen die dit gesprek koesteren. En dat lijkt een grote verdienste van dit boek: zij die in gesprek gaan, doen er goed aan de feiten helder te hebben.

HISTORICUS OF BISSCHOP? Want licht komt de vraag op of dit boek nu is geschreven door een historicus of door een bisschop. Het lijkt hier geen tegenstelling. Collega-historicus Mirjam de Baar, hoogleraar in Leiden, was in elk geval zowel bij de officiële presentatie in 2019 in Amsterdam als later in een recensie vol lof over al dit noeste werk om de geschiedenis op te klaren. Anderen spraken over monnikenwerk. Jan Hendriks, de al even lovende rooms-katholieke bisschop van Haarlem, had het op zijn Facebookpagina over “een kundige en uitgebreide inleiding die de onverkwikkelijke gebeurtenissen zakelijk en goed uiteenzet”. Een enkele keer, maar nooit hinderlijk, was voor hem de identiteit van de auteur kenbaar. Op zijn account volgden wat beleefde schermutelingen rondom de term “terugkeeroecumene”.

EGODOCUMENTEN Een andere vraag die opkomt is hoe de auteur omgaat met genoemde egodocumenten, volgens de website van het Onderzoeksinstituut Egodocument en Geschiedenis “autobiografische teksten, zoals memoires, dagboeken, brieven en reisverslagen”. De term werd rond 1955 gemunt door de historicus Jacques Presser. Voor hem zijn egodocumenten teksten waarin “de ‘ik’, de schrijver, als schrijvend en beschrijvend subject voortdurend in de tekst aanwezig is”. Met de toenemende belangstelling voor *human interest* kan het

Dick Schoon, *Een aartsbisschop aangeklaagd in Rome: dagboeken over het verblijf van Petrus Codde te Rome, 1700-1703*. Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2019, €49,00.

NA CORONA TERUG NAAR HET VIERENDE NORMAAL?

Met pastoor Leen Wijker in gesprek over de lockdown

LYDIA JANSSEN

Hoe is het voor een oud-katholieke pastoor om al een jaar lang te leven met forse beperkingen in het vieren van de liturgie? Wat mist hij het meest en brengt deze tijd hem liturgisch nieuwe inzichten? De Amersfoortse parochiaan Lydia Janssen, die het afgelopen jaar de waarde van stilte en enige soberheid in de liturgie leerde waarderen, ging daarover in gesprek met pastoor Leen Wijker (1958), pastoor van de parochies in Den Haag en Schiedam. Het gesprek vond plaats tijdens de tweede lockdown, toen onze kerken weer helemaal dicht waren.

De redactie vroeg me juist met jou in gesprek te gaan vanwege je liefde voor liturgie met 'alles erop en eraan'. Klopt dat?

"Ik houd inderdaad erg van vieren. En op zondag vier ik graag de hoogmis, want die raakt bij uitstek heel het mens-zijn. Alle zintuigen worden angesproken: horen, zien, voelen, ruiken en proeven. Lichaam en ziel, alles mag meedoen om de Heer te loven en te prijzen. Dat is toch prachtig! Tegen toetreders zeg ik vaak: 'Als je van toeters en bellen houdt, moet je bij de Oud-Katholieke Kerk zijn.' Wij houden van uitpakken. Dat wil niet zeggen dat we geen soberheid kennen, maar we zijn een kerk die wil vieren."

Hoe is het voor je om in deze lockdown niet voor te gaan en achter een scherm te zitten en digitaal mee te vieren?

"Ik ga iedere zondag trouw achter mijn computer zitten en ik vind het fijn te merken dat ook een aantal van mijn parochianen meedoet. Via de chat-functie – ik doe daar niet zelf aan mee – zie je ook wel iets van een digitale gemeenschap ontstaan voor en tijdens de viering. Het is prachtig dat we deze mogelijkheid hebben,

maar ik mis het fysieke: de mensen, de geur, het zingen – ja, ik mis toch wel veel! Bijzonder vind ik wel dat ik nu collega's zie voorgaan en hoor preken, dat waardeer ik zeer want die gelegenheid had ik eerder natuurlijk veel minder. De digitale woorddienst kan ik goed meemaken, maar de eucharistie en de geestelijke communie, dat vind ik moeilijk om van achter het scherm volledig mee te beleven. Ik vond het fijn om zelf ook een keer voor te gaan in een onlinedienst in de kathedraal, maar ook toen was er een lege kerk en miste ik de mensen. Al met al zal ik heel blij zijn als we weer fysiek kunnen vieren. Misschien gaan we als kerk het vieren van de liturgie, nu we het enige tijd moeten missen, straks nog wel meer waarderen."

Hoe onderging je alle beperkingen die golden toen de kerken tussen juni en half december weer open konden? Waren het wat jou betreft volledige vieringen?

"Ondanks alle beperkingen waren in de vieringen zoals we die vanaf juni hielden naar mijn idee alle elementen van een eucharistieviering aanwezig. Ook al zaten we op anderhalve meter afstand van elkaar, was alleen communiceren onder één gedaante mogelijk, was er geen samenzang en was er geen ontmoeting achteraf. Maar omdat samenzang niet mogelijk was, was de participatie van de geloofsgemeenschap wel echt anders. Natuurlijk kun je als geloofsgemeenschap ook in gesproken woord beamen wat er gebeden en gezegd wordt tijdens een viering. Maar als je als gemeenschap niet mee kunt zingen, dan is er voor mijn gevoel toch eigenlijk nauwelijks een acclamatie. Misschien moet je wel zeggen: de gemeente kon door het niet meezingen, niet mee jubelen."

Dat herken ik. Aan de andere kant merkte ik dat sommige teksten beter tot me doordrongen nu ik ze niet mee zong. Kun je je daar iets bij voorstellen?

"Zingen is, zoals Augustinus zegt, tweemaal bidden. Als die dimensie wegvalt, mis je iets aan

de zeggingskracht van de tekst. Maar we merkten in onze parochies ook, net als jij, dat mensen, als ze 'alleen maar' kunnen luisteren en lezen soms anders tegen een tekst aan gaan kijken, dat er een nieuw licht op de tekst valt. Dat gebeurde vooral toen we weer gezangboeken uitdeelden en de mensen met de liederen die de cantor zong mee konden lezen."

Hoezeer ik ook van alles gemist heb, ik heb de afgelopen maanden ook wel eens gedacht: maken we, oneerbiedig gezegd, niet te veel lawaai in onze vieringen? Zouden we niet iets van de stilte en het compacte mee kunnen nemen als we na corona weer voluit kunnen vieren?

"Als het goed is deden we dat ook vóór corona al. Ook in een hoogmis moet je doseren, keuzes durven maken en letten op de spanningsboog die eigen is aan een viering. Daar is een goed samenspel voor nodig tussen voorganger, organist, cantor of koor en gemeenteleden, die zich allemaal dienstbaar weten aan de liturgie. En als het om stilte gaat: in een hoogmis horen ook momenten van stilte. Die stilte kun je bijvoorbeeld inbouwen bij de schuldbelijdenis, na de preek en bij de voorbeden. En vergeet niet, behalve de hoogmis op zondag kennen sommige parochies ook een eucharistieviering door de week. Die is anders, veel stiller, maar ook heel waardevol."

Hoe zie je de periode na corona?

"Ik heb wel wat zorg. Hoe zal het straks zijn als we weer volop mogen vieren? Willen de mensen dan nog wel komen? Wat me verbaast, maar ook wel enigszins hoopvol stemt, is dat we met onze onlinevieringen meer mensen bereiken dan er in totaal op een gemiddelde zondag in onze kerken zitten. Die 'extra' belangstelling biedt kansen, daar moeten we iets mee doen, al weet ik nog niet precies hóe. In de liturgie proberen we hemel en aarde even met elkaar te verbinden. We kunnen erdoor geraakt worden. 'De liturgie tilt me omhoog', zei iemand eens tegen me en een ander zei: 'De liturgie maakt me lichter.' Die rijkdom die wil je delen." ●

DOORLEEFDE DEVOTIE

De Haagse preekstoel van Jan Baptist Xavery

Jan Baptist Xavery (1697-1742) is een van de belangrijkste beeldhouwers die in de eerste helft van de achttiende eeuw in ons land werkzaam waren. Nadat hij in de leer was geweest bij de Antwerpse beeldhouwer Michiel van der Voort (1667-1737), vestigde hij zich in Den Haag en richtte daar zijn atelier op. In deze stad ontwikkelde hij zich tot een productieve en veelzijdige beeldhouwer. Een van zijn meesterwerken is de preekstoel in de oud-katholieke parochiekerk in Den Haag.

DENNIS DE KOOL

Jan Baptist Xavery had een katholieke achtergrond. In de Noordelijke Nederlanden was de uitoefening van het katholicisme verboden, maar schuilkerken waarin katholieke erediensten werden gehouden, werden oogluikend getolereerd. Tegen die achtergrond verzocht pastoor Willem van Dalenoort in 1720 het Haagse stadsbestuur om een kerk te mogen bouwen. Dit mocht op voorwaarde dat het gebouw aan de straatkant niet als kerk herkenbaar zou zijn. Voor het verfraaien van het interieur van de schuilkerk van H.H. Jacobus en Augustinus aan de Juffrouw Idastraat was Xavery de meest voor de hand liggende beeldhouwer. Hij vervaardigde in 1728 twee marmeren wijwaterbakken met voorstellingen van de doop van Jezus in de Jordaan en Jezus met de Samaritaanse vrouw bij de waterput. In 1729 voltooide Xavery een monumentale eikenhouten preekstoel. Ook de marmeren doopvont en de communiebank worden aan Xavery toegeschreven.

KERSTVERHAAL De preekstoel is een belangrijke blikvanger in deze schuilkerk. Op de zogeheten kuip van de preekstoel zie je vier medaillons met elk een andere voorstelling uit het kerstverhaal: de aankondiging van de geboorte van Jezus (met Maria, de aartsengel Gabriel en de duif als symbool van de heilige Geest), de geboorte van Jezus, de aanbidding van Jezus door de wijzen uit het oosten en de

opdracht van Jezus in de tempel. Tussen deze medaillons bevinden zich verticale pilasters met daarop de traditionele symbolen van de evangelisten: een engel en een perkamentrol (die verwijzen naar Matteüs), een leeuw, een boek en een schrijfveer in een inktpot (die verwijzen naar Marcus), een stier, een palet en schilderskwasten (die verwijzen naar Lucas, die tevens patroonheilige van de schilders is) en een adelaar, druiven en een kelk (die verwijzen naar Johannes).

AUGUSTINUS Onder de kuip zien we een beeld van de kerkvader Augustinus, één van de twee patroonheiligen van deze schuilkerk. Zijn linkerhand rust op een geopend boek dat op zijn knie ligt. In zijn rechterhand houdt hij een schrijfveer vast. Xavery heeft Augustinus doorleefd en

Als toeschouwer voel je de devotie van Augustinus

levensecht uitgebeeld met wallen onder de ogen en rimpeltjes aan de zijkanten van de ogen. Als toeschouwer voel je de devotie van Augustinus. Zijn blik is verwachtingsvol naar boven gewend, naar God. De kromstaf en mijter van Augustinus worden door zwevende cherubijntjes vastgehouden. Op de sluiting van zijn koormantel staat een brandend hart, het symbool van een vurig geloof, waarmee hij meestal wordt afgebeeld. Bij preekstoelen in de Zuidelijke Nederlanden werden onder de kuip vaker beelden geplaatst om het voetstuk te verlevendigen. Ongetwijfeld heeft Xavery zich daarbij door zijn Antwerpse leermeester en andere Zuid-Nederlandse collega's laten inspireren. Het realistische gelaat van Augustinus is bovendien verwant aan het realisme, dat eveneens waarneembaar is bij de beeldhouwde portretten die Michiel van der Voort vervaardigde.

THEMATISCHE SAMENHANG Uit archiefstukken blijkt dat Xavery tijdens de uitvoering van het project de thematische voorstellingen op de kuip van de preekstoel moest veranderen. Aanvankelijk was in het contract namelijk voorgeschreven dat op de kuip drie medaillons met (personificaties van) de drie christelijke deugden geloof, hoop en liefde moesten worden aan-

gebracht. Vermoedelijk werd de beeldhouwer onverwacht met het nieuwe verzoek van zijn opdrachtgever geconfronteerd. Achter de huidige reliëfs zijn namelijk nog afwijkende contouren zichtbaar van de oorspronkelijke reliëfs. In deze schuilkerk is de levensloop van Jezus het centrale thema. Het altaarstuk, dat het moment verbeeldt waarop Jezus zich aan zijn volgelingen openbaart, werd geschilderd door Mattheus Terwesten (1670-1757). De altaarbeelden van Maria met het kind Jezus en Jozef en de altaaromlijsting werden vervaardigd door Jan Claudius de Cock (1667-1735).

Tegen die achtergrond wekt het geen verbazing dat de voorstellingen op de preekstoel geen algemene christelijke deugden, maar specifieke gebeurtenissen in het leven van Jezus verbeelden. Het bewaken van de thematische samenhang van het interieur bleef dus tijdens de uitvoering van het project een belangrijk aandachtspunt. Natuurlijk kon ook de persoonlijke smaak een rol spelen. Op een later moment werden onderdelen van de preekstoel wederom gewijzigd. In 1743, een jaar na het overlijden van Xavery, wijzigde de beeldhouwer Pieter van der Spek op verzoek van pastoor Gerardus Bull het klankbord. Kennelijk wilde Bull, die eind 1738 de nieuwe pastoor van deze schuilkerk was geworden, ook graag zijn stempel drukken op het bijzondere interieur.

OORSPRONKELIJK ENSEMBLE Uit de eindafrekening blijkt dat Xavery bij het houtsnijwerk ook een substantieel beroep heeft gedaan op een niet bij naam genoemde medewerker. Mogelijk was dit Xavery's naaste medewerker Johannes Franciscus Maes (1707-1759). Maes bewees na het overlijden van zijn meester dat hij een bekwame houtsnijder was. Hij verfraaide het interieur van de schuilkerk van H.H. Maria en Ursula aan het Bagijnhof in Delft met houten sculpturen en decoraties. Het interieurensemble in de Haagse oud-katholieke schuilkerk is (grotendeels) oorspronkelijk en dat is tamelijk uniek. In Xavery's oeuvre neemt de Haagse preekstoel een bijzondere plaats in. Er is slechts één andere (ontheemde) preekstoel van Xavery gelokaliseerd. ●

Dennis de Kool werkt als onderzoeker bij Risbo en doet als buitenpromovendus onderzoek aan de Universiteit Utrecht.

UW BIJDRAGE

De Oud-Katholiek is een magazine met bijdragen over uiteenlopende onderwerpen die oud-katholieken interesseren. Toegankelijk geschreven en mooi vormgegeven. Alle leden en gastleden van de Oud-Katholieke Kerk van Nederland krijgen het magazine gratis toegestuurd. Voor het Collegiaal Bestuur is dat een principekwestie. Toch kan *De Oud-Katholiek* niet zonder giften. Aan het maken van deze full colour uitgave, professioneel vormgegeven met grondig geredigeerde teksten, zit een prijskaartje. Maak daarom vandaag nog een gift over. Met €15 per persoon komen we een heel eind. Meer mag ook.

U kunt uw gift overmaken via Tikkie door de onderstaande QR-code te scannen, maar u kunt uw gift ook handmatig overmaken naar NL06 ABNA 0214 1901 29 t.n.v. Oud-Katholieke Kerk van Nederland te Amersfoort o.v.v. "Gift De Oud-Katholiek".

Sinds begin dit jaar heeft de Oud-Katholieke Kerk van Nederland een nieuwe communicatiecoördinator en eindredacteur aangesteld: Janneke van der Veer. In dit bericht stelt zij zichzelf voor en vertelt ze wat u van haar kunt verwachten de komende tijd.

Janneke van der Veer

EVEN VOORSTELLEN

Aangenaam kennis te maken! Mijn naam is Janneke van der Veer, ik ben 32 jaar oud en woon in Utrecht samen met man en dochter (2). Eind 2020 ben ik voor mezelf begonnen als zzp'er. Onder de vlag 'Zinsverwant' help ik betekenisvolle organisaties met hun communicatie. Ik verheug me er zeer op om dit ook voor de Oud-Katholieke Kerk te mogen oppakken.

Ik ben neerlandica, met een grote voorliefde voor moderne literatuur. Ik ben werkzaam geweest bij organisaties als het Nederlands Bijbelgenootschap en Uitgeverij Skandalon, maar ook bij Ondernemersfonds Utrecht. Ik was bij deze organisaties onder andere eindredacteur, communicatiemedewerker en programmamaker. Ik ben veelzijdig inzetbaar en hoop daarmee veel te kunnen betekenen voor de OKKN.

Ik ben protestants opgegroeid, als domineesdochter, en nog steeds belijdend lid van de protestantse kerk, inmiddels als domineesvrouw. Ik heb daarnaast altijd veel affiniteit gehad met de katholieke traditie, en hoop me de komende tijd steeds meer thuis te gaan voelen bij de Oud-Katholieke Kerk.

Wat kunt u van mij verwachten? Ik zal de nieuwsberichten op de website gaan coördineren en word eindredacteur van *De Oud-Katholiek*. Daarnaast werk ik momenteel aan communicatiebeleid, waarin we o.a. uitwerken hoe we u nog beter op de hoogte houden van nieuws en hoe we u – ook als we elkaar niet zien – kunnen inspireren en toerusten met waardevolle informatie.

Als u wilt kennismaken, nieuws wilt delen of als ik iets moet horen: voelt u zich vrij om contact met me op te nemen. Ik werk 8 uur per week, op wisselende momenten. U kunt me bereiken via eindredacteur@okkn.nl of telefonisch via 06 20 27 33 27. Ik maak de komende tijd graag kennis met u!

Colofon

De Oud-Katholiek is een periodieke uitgave van de Oud-Katholieke Kerk van Nederland, verschijnt vier keer per jaar en wordt verspreid op alle oud-katholieke adressen in Nederland.

Redactie

Marco Derks, Robert Frede, Marieke Ridder, Jury Smit, Janneke van der Veer (eindredacteur)
Tekstredactie: Adrie Paasen

Contact

Redactie De Oud-Katholiek, Koningin Wilhelminalaan 5, 3818 HN Amersfoort, redactie@okkn.nl

Vormgeving

Oblong grafisch ontwerp, Jet Frenken, www.jetfrenken.nl

Productie

Nilsson Goes, ISSN 01673963

Volgende nummer

Het volgende nummer verschijnt 11 juni 2021

Abonnement

Voor €25 per jaar kunt u abonnee worden van *De Oud-Katholiek*. Mail uw adresgegevens naar info@okkn.nl of naar ons contactadres t.a.v. 'Abonnementenadministratie De Oud-Katholiek'. Blad niet ontvangen? Stuur dan ook een mailtje naar info@okkn.nl. Giften zijn welkom op NL06 ABNA 0214 1901 29 t.n.v. Oud-Katholieke Kerk van Nederland te Amersfoort.

Verantwoording foto's (voor zover bekend)

Omslag istock.com; pag 2 Universiteit van Utrecht - www.uu.nl/nieuws-2018; pag 3 www.dorothysplace.org/© Sally K. Green; pag 4 Alexandros Michailidis 2017/Shutterstock.com, aangepast aan 2021; pag 8-9 Verkiezingsdebat 2018, Culemborg, Wim Hoogewoning; pag 10 boven Erna Peijnenburg, De Vredeszaak Alkmaar; pag 10 onder Shutterstock.com; pag 11 Intocht Napeolon door Mattheus Ignatius van Bree www.wikimedia.org; pag 12 TU Delft Beeldbank van Delft; pag 15 Archief OKKN, Robert Frede; pag 18 Barlise Photography; pag 23 Meinita Fotografie; pag 24 Shutterstock.com

